

**IJTIMOIIY SOHA RIVOJI VA MINTAQAVIIY IQTISODIIY
BARQARORLIKNING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI**

Qarshi davlat universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

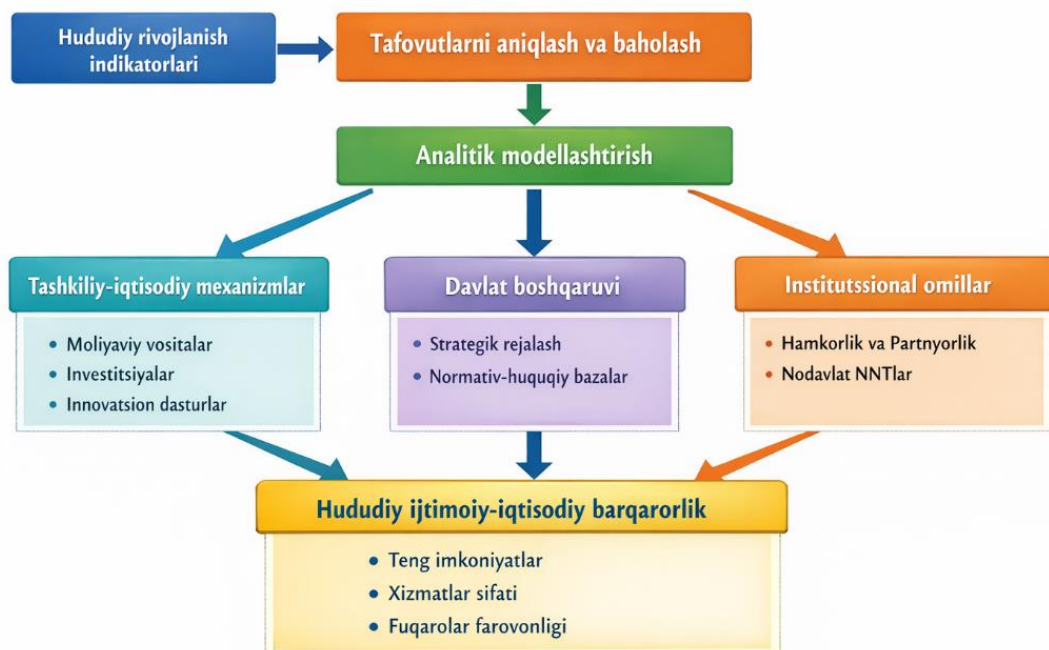
Mahmudov Fayzulla

Hududlar rivojlanish darajasidagi **tafovutlarni** tartibga solishda uslubiy yondashuvdan foydalanish, avvalo, tartibga solish mexanizmi doirasida tegishli modellarni shakllantirish hamda ushbu jarayonni samarali amalga oshirishga qaratilgan amaliy chora-tadbirlarni ishlab chiqishni nazarda tutadi. Shu sababli hududiy rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solishning samarali mexanizmini ishlab chiqishda, avvalo, mazkur jarayonni metodologik jihatdan asoslab beruvchi tamoyillarni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solish jarayonini modellashtirishning ayrim muhim xususiyatlarini oldindan belgilab olish zarur hisoblanadi. Chunki hududiy rivojlanish tafovutlarini tartibga solish jarayoni ko‘p omilli va murakkab tizim bo‘lib, unda iqtisodiy, institutsional hamda ijtimoiy omillarning o‘zaro bog‘liqligi muhim rol o‘ynaydi.

Shu nuqtai nazardan, hududlar rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solish mexanizmini shakllantirishda uning asosiy tarkibiy elementlari, boshqaruv vositalari hamda modellashtirish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash muhim hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun quyidagi asosiy xususiyatlarni ajratib ko‘rsatish maqsadga muvofiqdir (1.2.1-rasm).

Hududlarda ijtimoiy soha tashkilotlari rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solish mexanizmi

1.2.1-rasm. Hududlarda ijtimoiy soha tashkilotlari rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi¹

Mazkur rasm hududlarda ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatining rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini ifodalaydi. Modelga ko'ra, jarayon avvalo hududiy rivojlanish indikatorlarini aniqlash va tahlil qilishdan boshlanadi. Ushbu indikatorlar asosida hududlar o'rtasidagi rivojlanish darajasidagi tafovutlar aniqlanadi hamda ular iqtisodiy va ijtimoiy mezonlar asosida baholanadi. Keyingi bosqichda aniqlangan tafovutlarni chuqur o'rganish uchun analitik modellashtrish usullaridan foydalaniladi. Analitik modellashtrish hududiy rivojlanish ko'rsatkichlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash, ularning dinamikasini tahlil qilish hamda rivojlanish jarayoniga ta'sir etuvchi omillarni baholash imkonini beradi.

Modelning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar, davlat boshqaruvi hamda institutsional omillar ajratib

ko'rsatilgan. Tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar doirasida moliyaviy vositalar, investitsiya resurslari va innovatsion dasturlar orqali hududiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash nazarda tutiladi. Davlat boshqaruvi esa strategik rejalashtirish, normativ-huquqiy asoslarni takomillashtirish hamda hududiy siyosatni samarali amalga oshirish orqali ushbu jarayonni tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, institutsional omillar, jumladan hamkorlik mexanizmlari va nodavlat tashkilotlarning ishtiroki hududiy rivojlanish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi **tafovutlarni** tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqishda, avvalo ushbu jarayon asosida yotgan nazariy modellarni ko'rib chiqish zarur. Ko'pgina neoklassik iqtisodiy o'sish modellariga ko'ra, kapital yuqori darajada rivojlangan hududlardan kapital qo'yilmalarining daromadlilik nisbatan past bo'lgan kam rivojlangan hududlarga yo'naltirilishi orqali hududlar o'rtasidagi rivojlanish darajasidagi tafovutlarni kamaytirish tendensiyasi yuzaga keladi. Mazkur yondashuv hududiy iqtisodiyot nazariyasida resurslar harakatchanligi orqali iqtisodiy muvozanatni ta'minlash mexanizmlarini tushuntiradi.

Hududiy rivojlanish jarayonida kapital va investitsiya resurslarining qayta taqsimlanishi hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishga xizmat qilishi mumkin. Bunday tajribani tarixiy jihatdan sobiq ittifoq davrida O'zbekiston Respublikasining Jizzax, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarini rivojlantirishga qaratilgan iqtisodiy siyosat misolida ham kuzatish mumkin. Bunda davlat tomonidan amalga oshirilgan investitsiya dasturlari va ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish orqali hududiy rivojlanish ko'rsatkichlarini muvozanatlashtirishga harakat qilingan. Mehnat bozori nuqtai nazaridan qaralganda esa, ish haqi darajasi nisbatan kam rivojlangan hududlarda past bo'lishi natijasida mehnat resurslari ko'proq iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlarga ko'chib o'tishi kuzatiladi. Bu jarayon hududiy iqtisodiy tizimda mehnat resurslari taqsimotining qayta shakllanishiga olib keladi. Biroq

neoklassik nazariyalar hududiy rivojlanish darajalarining yaqinlashishi jarayoniga ehtiyotkorlik bilan yondashadi. Nemis iqtisodchisi A. Lyosh hududiy iqtisodiy tizimlarda tabiiy bozor kuchlari ta'sirida hududlar o'rtasidagi rivojlanish tafovutlari juda sekin sur'atlarda kamayishini ta'kidlagan². Hududiy iqtisodiyot bo'yicha tadqiqot olib borgan olim X. Sibert esa ayrim hududlarning iqtisodiy o'sish sur'atlari bir-biridan sezilarli darajada farqlanishi mumkinligiga e'tibor qaratadi. Uning fikricha, hududiy iqtisodiy o'sish sur'atlaridagi farqlar, birinchi navbatda, ichki iqtisodiy omillarning o'zgarish tezligiga, ya'ni mehnat resurslari taklifining oshishi, ishchi kuchining malakasi, kapital jamg'arish darajasi hamda texnologik yangiliklarni joriy etish tezligiga bog'liqdi. Ikkinchidan, hududlar o'rtasida ishlab chiqarish omillarining harakatchanligi va o'zaro almashinuvi darajasi ham hududiy rivojlanish tafovutlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bunda kapital, mehnat resurslari va innovatsiyalar oqimining qaysi yo'nalishda harakatlanishi hududiy iqtisodiy makonning rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Uchinchidan, ishlab chiqarish funksiyalari asosida qurilgan iqtisodiy modellar yordamida hududiy iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi determinantlarning hissasini baholash mumkin. Bunday modellar orqali hududiy iqtisodiy tizimda kapital, mehnat va texnologiya omillarining o'zaro ta'siri aniqlanadi hamda ularning iqtisodiy o'sish jarayoniga qo'shgan hissasi baholanadi. Shunday qilib, hududlar o'rtasida iqtisodiy o'sish omillarining harakatchanligi mintaqaviy rivojlanishning neoklassik nazariyalarida eng muhim va munozarali masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv ko'pincha Pareto samaradorligi mezoniga asoslanib, iqtisodiy resurslarning optimal taqsimlanishi orqali hududiy rivojlanish tafovutlarini kamaytirish imkoniyatlarini izohlab beradi.

Xususan, yalpi talabga ta'sir etishning Keyns nazariyasiga ko'ra, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi **tafovutlar** hajmining

o'zgarishiga investitsion faoliyat vositalari hamda mahalliy byudjetlarning shakllanishi va ijro etilishi muhim ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, hududiy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va rivojlanish darajasidagi tafovutlarni tartibga solishda mahalliy byudjetlar hamda investitsiya faoliyatining o'zaro ta'sirini o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Shu sababli mahalliy byudjetlarning daromad bazasini mustahkamlash va hududiy investitsiya faoliyatini rag'batlantirish mexanizmlarining o'zaro bog'liqligini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa va takliflar. Mazkur jarayonda mahalliy byudjetlar hududlarning iqtisodiy rivojlanishini barqarorlashtiruvchi muhim moliyaviy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Chunki hududlarni qo'llab-quvvatlash, iqtisodiy jihatdan orqada qolayotgan hududlarni rivojlantirish hamda ularni iqtisodiy tushkunlikdan chiqarish bilan bog'liq chora-tadbirlar O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risidagi qonunlari hamda mahalliy byudjetlar haqidagi qarorlarda nazarda tutilgan mablag'lar hisobidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, hududlarni rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlarini amalga oshirish uchun zarur moliyaviy resurslar har yili O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti loyihalarida va mahalliy byudjetlar to'g'risidagi qarorlarda belgilab boriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI;

1. Krugman, P. *Geography and Trade*. – Cambridge: MIT Press, 1991.
2. Vahobov, A., Jo'rayev, T. *Mintaqa iqtisodiyoti*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
3. Armstrong, H., Taylor, J. *Regional Economics and Policy*. – Oxford: Oxford University Press, 2000.
4. Samuelson, P., Nordhaus, W. *Economics*. – New York: McGraw-Hill, 2010.

5. Todaro, M., Smith, S. *Economic Development*. – Pearson Education, 2015.
6. Abdurahmonov, Q.X. *Ijtimoiy soha iqtisodiyoti*. – Toshkent, 2018.
7. Combes, P.P., Mayer, T., Thisse, J.F. *Economic Geography*. – Princeton: Princeton University Press, 2008.
8. Porter, M. *The Competitive Advantage of Nations*. – New York: Free Press, 1998.
9. World Bank. *World Development Report*. – Washington, 2023